

ראובן (זוניו) פרבר

גלעד לבני עירי

עברה תקופה מאז הוקמה הוועדה להנצחת יהודי צפון בוקובינה, שבה אני חבר. במסגרת הוועדה הוטלה עליי המשימה לכתוב את קורותיה של עיר הולדתי סטרוז'יניץ. לא בנקל אזרתי הכוח הנפשי לשבת ולהתחיל להעלות על הכתב את קורותיהם של תושבי העיר היהודים, וביניהם משפחתי הקרובה ובני משפחה אחרים. חלפו למעלה משישים שנה מאז קרו האירועים המחרידים לעמנו, שבהם ניספו מיליונים מאחינו וביניהם גם יקיריי. הזמן הרב שחלף הקהה במידת מה את הכאב והיגון, ועתה, כשאני מתבקש לזכור ולהיזכר באירועים ובפרטים, שנדחקו מזיכרוני במרוצת השנים, אני מתחיל לחזור לימים ההם. דמויות יקיריי, קרוביי, ידידיי וכל האנשים, שאיתם עברתי את שבעת מדורי הגהנום של הזמן הנורא ההוא, מתחילות להופיע לפניי. לא נותרו לי תמונות או חפצים, רק סידור התפילה של אימי נותר לי למזכרת מן הימים ההם. אני חש, כי משהו משתנה בתוכי. מחשבותיי חוצות את מרחק הזמן ומחזירות אותי לעת ההיא, אשר עליה נתבקשתי לספר.

רצה הגורל, ואני אחד משרידי בניה הצעירים של העיר, אשר ממנה גליתי באותם ימים עוד בטרם סיימתי את שנות העשרה שלי. אהיה זה אני אשר בא לבכותה, לומר קינות על חורבנה ועל השמדת תושביה היהודים של העיר רבתי ושל למעלה מ-40 עיירות וכפרים, שהיו במחוז סטרוז'יניץ, אלה אשר עסקו וסחרו עם האוכלוסייה הנוצרית וחייו איתה ביחסי שכנות טובים והוגנים במשך מאות בשנים. אני מתחיל להעלות את זכרונותיי על הנייר ועושה זאת בחרדת קודש, בדחילו וברחימו. אני צעיר בניה, קטונתי מלהיות ראוי לכך. אך בכך אקיים את צוואתה של אימי ז"ל, ולכך אקדיש פרק נפרד בפרק האישי המשפחתי.

יהא זה גלעד לזכר הוריי, אחיי, דודי ודודתי וכל יהודי סטרוז'יניץ והסביבה, אנשים ונשים, ילדים וילדות, תינוקות של בית רבן, שנבזזו, הושפלו עד עפר, הוכו, נטבחו, הוטבעו ונקברו חיים בידי המרצחים, ומקום קבורתם לא נודע, ואין מי שיזכירם לטובה: "כי דורש דמים אותם זכר לא שכח צעקת ענווים" (תהילים ט"ז).

סטרוז'ינץ - עיר ואם בישראל

תחת שלטון אוסטריה, 1774-1918

סטרוז'ינץ היתה העיר הצעירה ביותר בין ערי חבל בוקובינה בעת השלטון האוסטרו - הונגרי; אך קיימת עדות, כי כבר במחצית המאה ה-17 היתה בה נוכחות יהודית.

הקהילה היהודית נוסדה בשנת 1859. סמוך לשנה זאת התיישב בה היהודי הראשון, שקיבל רישיון מקיסר אוסטריה לרכוש אחוזות בסביבת העיר ונכסי דלא נידי בתוך העיר. בעיר השתקעו חנוונים ובעלי מלאכה יהודים, סנדלרים, חייטים, נגרים וכיו"ב. במרוצת השנים התוספו גם בעלי מקצוע חופשיים, כמו רופאים, עו"ד, שופטים ופקידי ממשלה יהודים.

לאחר קבלת אישור השלטונות האוסטריים על ייסוד הקהילה הוקם ועד הקהילה הראשון, שמנה 16 חברים, והרב ר' שמחה גינסבורג ז"ל שימש כרב העיר עד פרוץ מלה"ע ה-1. באותה עת הוקמו גם המוסדות הנדרשים לצרכי פולחן וחינוך דתי וגם לחינוך כללי מודרני.

בשנת 1870 נרכשה חלקת אדמה, ועליה הוקם בית העלמין. עד אז קברו יהודי סטרוז'ינץ את מתייהם באחד הכפרים הסמוכים לעיר הצעירה.

סטרוז'ינץ הוכרזה כעיר בצו מלכותי של הקיסר פרנץ-יוסף בשנת 1898 לרגל יובל 50 שנה למלכותו. זאת הודות להשפעתו ולתבונתו הרבה של דר' איזידור כץ, יהודי שניהן בתפקיד ראש העיר למעלה מ-20 שנה. בו זמנית מילא דר' כץ תפקיד נוסף כיו"ר הקהילה, הנקרא Kultus Praesident בגרמנית, ועשה רבות למען גידולה המספרי וחיזוקה החינוכי והתרבותי. העיר התפתחה, נעשתה מודרנית, ובין המפעלים שהוקמו היו תחנת חשמל עירונית, רשת מים מרכזית וקווי ביוב תת קרקעיים, שהותקנו לבתים ולרחובות העיר. כמו כן נבנה בית מרחץ מודרני, ששירת את כלל אוכלוסיית העיר. בפרוץ מלחמת העולם הראשונה, עם פלישת הרוסים לתוך חבל בוקובינה, בחרו רוב יהודיה וביניהם יהודי סטרוז'ינץ

להתפנות לתוך צ'כיה ואוסטריה, בעזבם את בתיהם ואת רכושם מפחד הפולשים. ביניהם נסוג גם דר' איזידור כץ, שחזר אליה רק בשנת 1918 כשהוא עייף וחולה. ממיטת חוליו יכול היה לעקוב אחר המתרחש ב"שטייטל", שכל כך טרח למענו. בחודש נובמבר 1919 החזיר נשמתו לבוראו והובא למנוחת עולמים, כשמלווים אותו כל בני העיר והסביבה. עם קריסתה של הקיסרות האוסטרו-הונגרית וסיפוחה של בוקובינה לממלכה הרומנית הסתיימו החיים הליברליים והשוויון האזרחי בשביל יהודי חבל בוקובינה.

תחת שלטון רומניה, 1919-1940; 1941-1944

לאחר סיפוחה של בוקובינה לרומניה חלו שינויים לרעת האוכלוסייה היהודית. מלחמת העולם הראשונה שינתה את מפת רומניה וסיפקה לה את השאיפות הלאומיות המסורתיות. מרוסיה סופחה אליה בסרביה, מהקיסרות האוסטרו-הונגרית - בוקובינה וטרנסילבניה, ואת דוברוג'יה קיבלה מבולגריה. כך הגדילה רומניה את שטחה הטריטוריאלי בלמעלה משליש. לאחר אישור הסיפוח ע"י ועידת השלום כינתה עצמה רומניה הגדולה, ובשפתה . Romania Mare

נציגי ועידת השלום בפריס, כנציגי ועידת השלום בברלין בשנת 1878, תבעו מנציגי רומניה בפריס לחתום על אמנה, אשר תבטיח את זכויות המיעוטים. לאחר נסיונות רבים להערים ולהתחמק הגישו ארבע המעצמות: ארה"ב, אנגליה, צרפת ואיטליה אולטימטום לרומנים, שלפיו אם עד לתאריך שנקבע לא יחתמו על אמנת השלום, כפי שהוכנה, ינתקו יחסיהן עימה. ב-20 בדצמבר 1919, תחת מחאות ובלית ברירה, חתם נציג רומניה בשם ממשלתו על האמנה, שכללה סעיף זכויות למיעוטים - וביניהם היהודים. האמנה אושררה בשנת 1923 בחוקה הרומנית.

סיפוח המחוזות לממלכת רומניה הביא עימו תוספת של כחצי מיליון יהודים, שחיו במחוזות אלה מדורי דורות. אוכלוסיית בוקובינה, שנשלטה ע"י אוסטריה כמאתיים שנה, היתה רב לאומית. במשך דורות התיישבו בה רותנים (אוקראינים), רומנים, פולנים, גרמנים, שוואבים, סלובקים ויהודים – כל זאת בעידודה של

ממשלת אוסטריה הקיסרית, שהיתה מעוניינת ליישב חבל ארץ זה בגורמים נאמנים ואוהדי השלטון, שחיו בהרמוניה, בשכנות טובה וביחסיעבודה ומסחר תקינים עם שכניהם היהודים.

תוך מספר שנים לאחר הסיפוח הצליחו המפלגות האנטישמיות המקומיות להפיח בקרב האוכלוסייה שנאה, פירוד והסתה פרוצים נגד שכניהם היהודים, אשר הלכו וגברו בסוף שנות העשרים וביתר שאת בתחילת שנות השלושים, עם עלות הצורך ומפלגתו הנאצית בגרמניה. אז קיבלו גם המפלגות הפשיסטיות לגיטימציה לפעילותן וליציאה מתנאי מחתרת לפעילות גלויה.

ביוזמת המפלגות ובהסכמת הממשלה חוקקו חוק דרקוני, שהיה מכוון אך ורק נגד סוחרים יהודים, שמטרתו למוטט כלכלית את המסחר הזעיר, אשר היה מנוהל ברובו ע"י היהודים.

חוק זה נקרא "המהפך", וברומנית - Convertare. החוק איפשר לפרוס את חובו של האיכר החייב כספים לסוחר יהודי לתקופה של 30 שנה, בלי שיצטרך לשלם ריבית או שיתאפשר לגבות את החוב בצורה מהירה יותר ולפי התנאים, שסיכמו הצדדים בעת עשיית העסקה. החוק נכנס לתוקפו בשנת 1930, בתקופת המשבר הכלכלי הגדול, והביא להרס כלכלי של אלפי סוחרים יהודים ולפשיטות רגל. מצב זה לא פסח גם על יהודי סטרוז'יניץ.

אוכלוסיית העיר מנתה לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה כעשרת אלפים תושבים, מתוכם כחמשת אלפים יהודים, שעסקו במסחר, במלאכה ובמקצועות חופשיים, כמו רופאים, רוקחים, מהנדסים, עו"ד וכיו"ב. חיי הקהילה היו מאורגנים בצורה נאותה, והיא המשיכה בניהול מוסדותיה כבעבר במסגרת המועצה הדתית, ה-KultusGemeinde, אשר מתפקידה היה ניהול כל ענייניה הכספיים, הארגוניים והדתיים-פולחניים של הקהילה.

בראש המועצה עמד נשיא - Kultus Präsident, והמועצה מנתה 15 חברים, שאותם בחרו בתי האב מתוך פרנסי העיר. למועצה שולמו דמי חבר עפ"י הערכה, שהיו עושים חברי הוועד הממונים, אשר היו מודעים למצבו הכלכלי של החבר בקהילה. הכספים היו קודש לכיסוי תקציב המועצה.

היו"ר, שכיהן בשנות השלושים, עד פלישת צבאות גרמניה ורומניה, מר שלמה דרימר, וחבר מועצה נוסף, שמעון שפיר, היו בין הקורבנות הראשונים, שנהרגו ביום הראשון לפלישה עם 300 קורבנות נוספים שנרצחו בעיר. מרבית קהילת סטרוז'ניץ ניהלה חיים מסורתיים-לאומיים, בהחזיקה יחד עם זאת בהשקפות ליברליות מודרניות. חלק גדול מבני הקהילה היו בעלי השכלה כללית רחבה, עובדה אשר לא הפריעה להם להשתייך לעדה ולקיים חיים יהודיים מסורתיים גאים.

לרשות הקהילה היו כ-10 בתי תפילה, חלק מהם לפי השתייכותם החסידית, ואלה הם:

1. בית התפילה של הרב איצ'לה.
2. בית התפילה של הוויז'ניצר - חסידי הרבי מוויז'ניץ.
3. בית התפילה של הסדאגערער - חסידי הרבי מסדגורה.
4. בית התפילה של הראדעוויצר (שיל).
5. בית התפילה של השניידערישה (שיל).
6. בית התפילה תלמוד תורה.
7. בית התפילה של הנאדווערנר - חסידי הרבי מנאדווערנה.
8. בית הכנסת הגדול ה-Tempel.

בנוסף היו כמה בתי תפילה, אשר אינני זוכר את שמותיהם. בעיר התגורר באופן קבוע רבי צעיר משושלת רבני הנאדוורנר (נאדוורנה), שביתו היה בסביבת ביה"ח העירוני בקרבת Panker Strasse. בילדותי, אני נזכר, ביקרתי אצלו עם אחות סבתי ז"ל, שהיתה כבר מאוד מבוגרת באותם ימים. קיבלתי ממנו ברכה ומטבע למשמרת על צווארי, לשמירה כנגד עין הרע, שדים וחוליים רעים. הקהילה העסיקה 3 שוחטים: אהרן, ליטמן ופאלקוביץ. אין לי כל מידע מה עלה בגורלם.

הרב שלום גינסבורג, אשר שימש רבה של סטרוז'ניץ במשך שנים רבות, הוגלה יחד עם כל בני ביתו, עשרה במספר, ועם שארית העדה לטרנסניסטריה, למחנה הריכוז בודי, שם מת מרעב, משום שסירב לאכול טריפה. בסטרוז'ניץ כיהן גם דיין - אהרל'ה דער דייען. תלמיד חכם היה האיש, תמיד

רכון על ספרי התלמוד. מדי פעם היו באים לשאול אותו שאלות בענייני כשרות, בדיני תורה או ממון. שתי המשפחות (הרב והדיין) גרו בדירות, שהקהילה העמידה לרשותן בקרבת ביה"כ ברח' Tempel Gasse.

לא פעם, בהיותי ילד צעיר, היתה אימי שולחת אותי אל אהרן הדיין עם תרנגולת בתוך סל לשאול אותו שאלת כשרות. בכותבי שורות אלה נדמה לי, כי אני רואה אותם לפניי כאילו היה זה רק אתמול. גם ביתנו שכן באותו רחוב, ומדי יום ביומו הייתי פוסע לפני ביתם בהלכי לביה"ס ולתלמוד תורה, אשר היה ממוקם אל מול ביתם. אהרן הדיין נהרג בביתו בידי החיילים הרומנים ביום הראשון לכניסתם לעירנו.

לא אוכל שלא להזכיר את אחת הדמויות המרשימות בחיי ילדותי – ר' חיים לרנר החזן, ה-Kantor של ביה"כ הגדול ה-Tempel, שאצלו הייתי אחד הזמרים במקהלת ביה"כ מגיל שבע ועד אחרי הבר מצווה, כשקולי התחלף. עד היום מהדהדים באוזניי אותם ניגונים של התפילות בימים הנוראים ומועדים אחרים, שהיו פרי הלחנתו של ר' חיים לרנר – אחד המלחינים הדגולים בתקופתו. הוא היה מלחין ושולח את התווים לארה"ב, וחזנים רבים שם, וביניהם החזן מלבסקי, היו שרים תפילות מיצירתו. המקהלה מנתה כשני מניינים, לרוב אנשים מבוגרים ומספר ילדים בגילי. מבין המבוגרים אזכור את האחים מיכאל ודוד שכטר בעלי הקולות הנפלאים, ואת אחיה של הזמרת הידועה הגב' לוקר לבית שכטר, החיה איתנו לאריכות ימים בארצנו בתל-אביב. כן אני זוכר את ק' ליפא, את ז' רוזנברג ואת ח' ריבנר, ויסלחו לי כל הרבים והחשובים, אשר לא הזכרתי שמותיהם משום שאינני יכול להיזכר. יהא זכרם ברוך.

ר' חיים לרנר הוגלה עם קהילת סטרוז'יניץ לטרנסניסטריה, למחנה ברשאד. לפי עדותם של ניצולים ניספה באותו ביה"כ, שבו שימש כחזן לפני הגיעו לסטרוז'יניץ בשנת 1905, לאחר המהפכה הרוסית הראשונה והפוגרומים שהתרחשו ברוסיה. הוא היה מיודד עם אבי, שהיה גם הוא מבין הפליטים שהגיעו באותה עת.

הקהילה החזיקה ומימנה חלקית בית מרחץ, שבימים מסוימים היה בשימוש לגברים ובאחרים לנשים, לצרכים פולחניים והיגייניים. כמו כן היה בית מרחץ כללי

מודרני, שנבנה בזמנו של ראש העירייה היהודי, ד"ר איזידור כץ. זה שימש את כלל האוכלוסייה ולרוב את יהודי העיר.

בית העלמין בסטרוז'ינץ הוקם בשנת 1870, ועד אז היו קוברים את המתים בכפר הסמוך. על המצבה הראשונה, העשויה עץ אלון, חרוטות בעברית המילים הבאות: "כאן נח במנוחה נכונה אלמוני, אשר מצאנוהו על אם הדרך".

בסטרוז'ינץ היתה קיימת גימנסיה ריאלית (יהודית), שנוסדה בשנת 1909 כמוסד חינוכי מוכר ע"י השלטונות האוסטריים ואח"כ הרומניים, ובה למדו בנים ובנות. הגימנסיה חנכה אלפי סטודנטים מבני העיר והסביבה ובנותיהם וגם מערים אחרות והתקיימה עד שנות השלושים המאוחרות. היא נסגרה בגלל הקשיים, שנערמו ע"י השלטונות בגין מדיניות ה"רומניזציה" והבעיות הכלכליות של שנות השלושים. אחת הסיבות העיקריות היתה, כאמור, האנטישמיות, שהלכה וגברה במערכת החינוך, וכתוצאה מכך נאלצה ההנהלה לסיים את פעילותה. במקביל לגימנסיה היהודית היתה קיימת גימנסיה ממלכתית בשם Liceul Regele Ferdinand I, שבה למדו תלמידים יהודים במספר מוגבל, אבל כתלמידים מן המניין.

ילדים רבים מילדי העיר קיבלו בגימנסיה הריאלית את השכלתם ואת חינוכם ברוח יהודית ציונית. חלק קטן מהם ניצלו ועלו ארצה, השתתפו בהקמת המדינה ונטלו חלק נכבד בכל שטחי החיים: הכלכליים, המשפטיים, התרבותיים והבטחוניים. אזכיר כמה מהמחנכים, שנחרטו בזכרוני: דר' אלמה מנצ'ר, פרופ' מ' יונגמן, פרופ' מ' לוקשפיזר, פרופ' ג' פוקס, פרופ' י' שרף ועוד רבים, שאינני זוכר.

היה קיים גם בי"ס יהודי בשם "תלמוד תורה", אשר פעל תחת ניהול הקהילה, שדאגה להקנות תורה לילדי ישראל. שכר הלימוד שולם ע"י הורי התלמידים. זה היה בי"ס מודרני יהודי במלוא מובן המילה, עם כיתות לכל מקצוע, והתלמידים היו עוברים מכיתה לכיתה עפ"י מקצוע שלמדו באותה שעה, לפי לוח לימודים קבוע שנקבע בין מורי ביה"ס. המקצועות שלמדו היו תורה, רש"י, נ"ך וגמרא לכתות מתקדמות ולתלמידים מוכשרים. בנוסף לימדו עברית שעתים ביום - דקדוק וכתובה בהברה ספרדית, כפי שאנו מדברים כיום. שמות המורים לעברית היו קופשטיין ואורנשטיין, והם הקנו לי את יסודות השפה. את המורה אורנשטיין

היתה לי הזכות לפגוש בארץ לאחר השואה, בשנות החמישים. שנינו מאוד התרגשו ושמחנו להיפגש. מובן כי היו "חדרים" ובתי לימוד נוספים, אשר הקנו תורה ודרך ארץ לילדי ישראל.

בסטרוז'יניץ היתה קיימת תנועה ציונית חזקה ופעילה מכל הזרמים, החל מבית"ר הימנית, דרך "הציונים הכלליים" ו"הנוער הציוני" המרכזיות וכלה ב"המזרחי" הדתית ו"השומר הצעיר" השמאלנית. כל תנועה עם הקן שלה, מנהיגיה המבוגרים ומדריכיה שיצאו מתוכה. הפעילות היתה חינוכית, להקניית מודעות ואידיאלים להגשמת הרעיון הציוני לעלות ארצה, לבנותה ולהיבנות בה. לצורך זה היו מקימים בכל קיץ מושבות בחיק הטבע, לשם באו חברים של כל תנועה ותנועה למפגשים מכל אזורי המדינה במטרה להכיר זה את זה, לשמוע הרצאות על ארץ ישראל, להתרגל לחיי צוותא ולהגשים את רעיון העלייה.

בנוסף הוקם בשנות השלושים המאוחרות קן הכשרה בכפר בסביבת סטרוז'יניץ, לשם הגיעו בחורים צעירים מתוך מטרה לקבלת הכשרה בעבודה חקלאית כחלוצים לעלייה ארצה. מדי פעם הגיעו גם מנהיגים מרכזיים לבקר מהעיר השכנה הגדולה צ'רנוביץ, כמו דר' מאיר אבנר ודר' מאנפרד רייפר, וכן מנהיגים מבוקרשט. בשנת 1935 הגיע אלינו זאב ז'בוטינסקי. בואו היווה מאורע חשוב בחיי הקהילה. היו גם קבוצות ספורטיביות, שהיה להן קשר לתנועות ציוניות, כמו מכבי, חשמונאי-הסמוניא, נורדיה ועוד. אלה היו קבוצות כדורגל על טהרת שחקנים יהודים בני המקום. מהם זכורים לי קובי האייער השוער, סענדר המגן, שלושת האחים ריבנר, שלמה הופר ושני האחים התאומים הרש'לה ויענק'לה ויינר. כנער הייתי הולך עם חבריי בשבתות אחר הצהריים לראות את משחקי הכדורגל, וחרוטות בזיכרוני דמויות השחקנים והנפשות הפועלות סביב השחקנים, המשחק ותוצאותיו. הדמות השולטת במגרש היתה של קונרד ליפא. כנער לא ידעתי מה היה תפקידו בדירוג הניהולי בקבוצת הכדורגל, אבל הוא היה מתרוצץ משער לשער, מעביר הוראות ומחליף שחקנים כדי להסיט את המשחק לטובת קבוצתו. זה היה מרשים ומרגש. ליפא שרד את השואה, הקים משפחה, עלה ארצה, נקלט בראשל"צ ועבד במחיצתי כמנה"ח ביקבי ראשל"צ עד יציאתו לגמלאות. הוא הלך לעולמו בשיבה טובה

בתחילת שנת 2000, בהשאירו אחריו את אשתו מיצי, את בתו שרה, חתן ושני נכדים. שנים רבות כיהן כיו"ר ארגון יוצאי סטרוז'ינץ, והיה המוהיקני האחרון מהשושלת ההבסבורגית שכיהן בתפקיד זה. יהא זכרו וזכרם של כל אלה שקדמו לו בתפקיד לברכה.

סטרוז'ינץ היתה איפוא עיר ואם בישראל, קהילה גאה לתפארת, שיהודיה הושפלו, נבזזו ונרצחו ע"י שכניהם הגויים וחיילי הכובשים הנאציים ועוזריהם, הוגלו ממקום מגוריהם וניספו מרעב, ממחלות, מקור ומתנאים תת אנושיים, שבהם אולצו לחיות ולמות. רק למעטים שבמעטים היה המזל לשרוד, וקומץ מהם, החיים, עוד מנסים כעת, לאחר למעלה משישים שנה, להעלות על הכתב את הזוועות שקרו אז.

מצבה לזכרו של דר' איזודור כץ,
ראש העיר וראש הקהילה בסטרוז'ינץ עד 1920